

A szovjet pedagógia hatvan éve

A világtörténelem legnagyobb jelentőségű és hatású forradalmának emlékünnepeén évről évre a szocializmus eszméinek meg-megújuló győzelmeit is ünnepeljük.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom 60. évfordulóján a Szovjetunióban és világszerte, ahol a békéért és az emberi haladás ügyéért küzdenek, úgy emlékeznek a proletárforradalom győzelmére, mint a szocializmus korszakának nyitányára, a marxizmus-leninizmus eszméinek diadalára.

Lenin, Október és a szovjet hatalom, olyan politikai forradalom szimbólumai, mely forradalom gyökeresen új fordulatot eredményezett az osztályviszonyokban, a politikai hatalomban, utat törve a szocialista forradalom eszméi győzelme számára nemcsak Oroszországban, hanem a világ más országaiban, köztük hazánkban is.

Lenin nem mindennapi vezéregyénisége volt a forradalomnak. Felbecsülhetetlen történelmi érdeme, hogy századunk – a leninizmus, a marxizmus alkotó továbbfejlesztésének százada. Már forradalmi tevékenységének kezdetén kivételesen nagy figyelmet fordított a tömegek forradalmi, politikai nevelésére, öntudatuk fejlesztésére: „Tudás nélkül a munkásság – védtelen, a tudás birtokában – hatalom.” Munkásságának szerves része volt a népműveléssel, a közoktatás ügyével foglalkozó program kidolgozása, a közművelődésre, az iskolára, s az új történelmi viszonyok között felnövekvő nemzedék kommunista szellemű nevelésére vonatkozó tanítása. Jelentős érdeme, hogy a szovjet pedagógia megőrizte a múlt haladó hagyományait, biztosította a műveltség folytonosságát, az orosz pedagógia klasszikusainak helyét a szovjet pedagógiában. A „szabad nevelés” híveivel és a „prolet-kultosokkal” vitázva, aki „saját, külön kultúra” pedagógia elméletileg és politikailag egyaránt káros jelszavát hangoztatták, Lenin bebizonyította, hogy a marxizmus éppen az által vált világtörténelmi jelentőségűvé, hogy nem vetette el a régebbi korok kulturális örökségét, hanem birtokába vette és hasznosította mindazt, ami értékes az emberi gondolkodás és kultúra sok évszázados fejlődésében.

A forradalom győzelme után tehát az egész oktatási és nevelési rendszert úgy kellett megváltoztatni, hogy megőrizve a múlt haladó örökségeit felszámolják a régi iskolarendszer népellenes és antidemokratikus tradícióit, kidolgozzák a szovjet hatalom iskolájának új társadalmi és pedagógiai, oktatási és nevelési alapelveit, módszereit.

Lenin 1920–1923 közötti munkásságában mély elméleti alaposággal tárta fel a szocialista iskola fejlesztésének fő irányait, kimutatva mindazon minőségi, elvi tartalmakat, melyek a burzsoá iskolától megkülönböztetik és magasabb rendűvé teszik. Az iskola elsődleges feladatának tekintette, hogy a szocialista forradalom gazdasági, kulturális és ideológiai feladataiból kiindulva – a felnövekvő nemzedéket a modern tudományok alapjaival és kommunista világnézettel fegyverezze fel. Az emberi kultúra és tudás tárházából kiválasztva a kommunista ember sokoldalú képzéséhez szükséges ismereteket „a mi iskoláinknak viszont a tudás alapjait kell nyújtaniuk az ifjúságnak, arra

kell képesíteniük az ifjúságot, hogy az saját maga alakítsa ki a kommunista nézeteket; művelt emberekké kell nevelniük őket”.

Lenin tanításainak tehát lényegi vonása, hogy az oktatás és az ismeretszerzés korszerű módszereivel, a kommunista nevelés eszközeivel az iskolának el kell érnie, hogy a tanulók tudatosan gondolják át és dolgozzák fel azokat az ismereteket, amelyek birtokában nemcsak megértik a kommunista építés feladatait, hanem képesek azokat aktívan végrehajtani.

A kommunista nevelés folyamatában a modern tudományos ismeretek elsajátítása, s ennek birtokában a kommunista világnézet és erkölcs kialakítása egységes nevelési folyamatot alkot, mely egységnek az alapját a nevelés eszmei és politikai célzatossága hangsúlyozza.

A nevelés és képzés céljaira és feladataira, az iskolára vonatkozó lenini tanítások szorosan kapcsolódnak a pedagógus személyiségéről vallott értékes nézeteihez. Még 1918 júniusában az Internacionalista Tanítók Összoroszországi Kongresszusán arra szólította fel a tanítókat, hogy magasrendű hivatásszeretettel a szocialista felvilágosítás pillérei legyenek, kapcsolják össze a tanítói tevékenységet a társadalom szocialista átszervezésével. Az oktatásügy gyökeres átalakítása egyik feltételként előtérbe kellett állítani a pedagógusok eszmei-politikai átnevelését, az új, magasabb rendű feladatok betöltésére alkalmas pedagógusok képzését.

„Most nekünk a pedagógusok, a tanítói kar olyan hadseregét kell kinevelnünk, amelynek szoros kapcsolatban kell állnia a párttal, a párt eszméivel, amelyet át kell hatnia a párt szellemének, amelynek vonzania kell magához a munkástömegeket, át kell itatnia őket a kommunizmus szellemével, érdeklődést kell ébresztenie bennük az iránt, amit a kommunisták tesznek.” Lenin amikor megfogalmazta a párt elvárásait a pedagógusok iránt, hangsúlyozta erkölcsi és anyagi megbecsülésük fontosságát és több olyan gyakorlati intézkedés született, melyek a „szovjet rend támaszaivá” tették a pedagógusokat.

A szovjet pedagógia hatvanéves történetében vezérfonalként található meg a kommunista nevelésre vonatkozó lenini hagyaték, Lenin élete és munkássága, a szovjet neveléstudomány gazdag forrása, a mindennapi nevelőmunka szerves része a szovjet iskolákban.

A szovjet pedagógia – a forradalom pedagógiája, amely a marxizmus-leninizmus eszmei alapjaira épülve a szocializmus építésének elméleti és gyakorlati oktatási-nevelési tapasztalatait összegzi. Fejlődése elválaszthatatlanul összefügg a szovjet hatalom fejlődésével a gazdasági, tudományos és műszaki elmaradás, az analfabétizmus felszámolásától a tudományos-technikai forradalomig, a világűr meghódításának tudományáig, a kommunizmus felépítésének távlatáig.

A kultúrforradalom – amely a szocializmus teljes felépítési tervének elengedhetetlen összetevője –, kibontakozásának kezdetén 1917-ben az ország lakosságának 75%-a csaknem teljes analfabéta volt, mivel a nemzetiségi peremvidékeken alig akadt írni-olvasni tudó ember. „Ez olyan időszak volt – emlékezett Krupszkaja – amikor tankönyvek, papír és tinta nélkül kellett tanulni”, hiányzott az oktatói gárda és az írástudatlanság felszámolását nehezítette a környörtelenül éles osztályharc, a szovjet hatalom megszilárdulása elleni külső és belső ellenforradalmi erők elkeseredett harca.

Mondhatni a forradalom győzelmének első pillanatától a népi tömegek politikai és kulturális művelődése, a minimális feltételek megteremtése az iskoláztatás számára országos ügy volt, melynek eredményeként a 30-as évek második felében az írástudatlanság és műveletlenség felszámolása a felnőtt lakosság körében sikeresen megoldódott és a kultúrforradalom új fontos szakaszaként sor kerülhetett az általánosan kötelező elemi oktatás bevezetésére.

A szovjet pedagógia létrejöttének kimagasló elméleti képviselői, kultúrpolitikusai – köztük Kalinyin, Lunacsarszkij, Krupszkaja és mások – bonyolult és merőben új történelmi helyzetben dolgozták ki a szocialista pedagógia elméleti rendszerét, az új nevelés módszertanát, miközben a szocialista iskolaügy első vezetőiként szükségszerűen ötvözték az elméletet a gyakorlattal, a teoretikus alkotó munkáját az új nevelésügy építésével, a szovjet iskolarendszer megteremtésével. Kutatásaik iránya egybeesett a marxizmus klaszszikusai pedagógiai koncepciója alapján, a régi, konzervatív iskola sokrétűen elemző kritikájával, az új szovjet iskola körvonalainak felvázolásával, melynél az útkeresés, a kísérletek és a viták természetes velejárói voltak az új pedagógia kibontakozásának.

Az első másfél évtizedben létrejött kísérleti mintaiskolák – köztük a Makarenko vezette Gorkij-telep – utat tört az új nevelési eszméknek, kísérleti úton, a gyakorlatban próbálták ki és ellenőrizték az új tanterveket, tankönyveket, a szocialista pedagógia elméleti alapjaival összhangban álló oktatási-nevelési szervezeti formákat és módszereket. Ezen túlmenően a nevelőképzés és a továbbképzés bázisaiként olyan időszerű témákkal foglalkoztak mint a politechnizálás, a munka és aktivitás, a termelőmunka összekapcsolása az oktatási és nevelési folyamattal, a nevelés közösségi jellege, a közösségi önkormányzati rendszer, az iskolai értékelés új módjai. Ezekben az években a reformpedagógia erőteljesen éreztette hatását, a „gyermekközpontúság” elve nagy mértékben befolyásolta az új oktatási és főleg nevelési módszerek kidolgozását.

A pedagógia fejlődésére termékenyítően hatottak azok az interdiszciplináris kapcsolatok, amelyek a pedagógiát szoros szálakkal fűzték a pszichológiához és a szociológiához, a széles körű neveléslélektani és nevelésszociológiai kutatásokhoz.

A szovjet pedagógia fejlődésének ezt a hőskorát hangsúlyozottan jelzik azok a körülmények, melyek közepette az elméleti kutatások kibontakoztak. Ezekben az években a proletárforradalom ügye iránti mély elhivatottsággal, emberfeletti munkával és pedagógiai optimizmussal lehetett egyidőben otthont teremteni a hajléktalan gyerekek számára, a szó szoros értelmében kellett „átnevelni” őket, olyan módszerekkel és eszközökkel, oktatási és nevelési tartalommal, melynek kidolgozása a szovjet hatalom sürgető követelménye volt.

A szovjet pedagógia fejlődésének ezt a nehéz korszakát jól tükrözik Makarenko művei, melyek a magyar pedagógus olvasók számára az első források voltak a szovjet nevelésügy megismerésének.

Makarenko a személyiség és a közösség kölcsönös feltételezettségében, a közösség erejében vetett szilárd hittel érvényesítette és valószínűsítette meg a szovjet állampolgárrá nevelés feladatait, a termelőmunka és a tanulás szerves egységében. Nevelési rendszerét az értéket termelő munka, a tanulás és a tényleges közösségi önkormányzat alapjaira építve, forradalmat hajtott végre a jellemformálás pedagógiájában.

E korszak kiemelkedő pedagógiai gondolkodói – Makarenko, Lunacsarszkij, Blonszkij, Krupszkaja, Sackij – munkássága a szovjet pedagógia kialakulása és fejlődése sajátos, sokszor ellentmondásos korszakát tárja föl. Gazdag pedagógiai hagyatékuk ma is tanulmányozásra méltó számunkra.

A társadalmi lehetőségek és szükségletek az iskola iránt új követelményeket fogalmaztak meg az 1931–32-es párthatározatokban. Az útkeresés hibáit felszámolva – többek között az iskola nélküli nevelési elképzeléseket –, általánossá tették a tantervi kötelezettségeket, az oktatás tanórarendszerű formáját. Az iskola, mint a „tanulás szervezésének központja” töltötte be hivatását.

A pedagógia tudományának fejlődése szempontjából – figyelembe véve ezekben az években is, különösen a módszertani kutatások jelentőségét –, a személyi kultusz, a dogmatizmus kedvezőtlenül hatott. A politikai és társadalmi jelenségek torzulásai természetszerűen éreztették hatásukat a tudományokban. Különösen a pedagógia társtu-

dományainak háttérbe kerülése – pszichológia, nevelésszociológia – súlyos károkat okozott a pedagógia tudományosságában is.

Ennek ellenére a szovjet nevelés credményességét jelzi a néptömegek tömeges azonosulása a szocializmus ügyével, amely lehetővé tette, hogy a szovjet nép hőiesen kiállja a második világháború megrázkódtató próbatételét a munkában való hőies helyzetben, az önfeláldozó hazafiságban, a szovjet hatalom győzelmében vetett szilárd hitben.

Az SZKP XX. kongresszusa, amely a pártvezetés lenini normáit érvényesítve a szocializmus építésének új távlatait tárta fel, sokoldalú fejlődést eredményezett a politikai, gazdasági és kulturális életben, a tudományok minden területén, így a pedagógiában is.

A szovjet iskolaügy és a neveléstudomány fejlődésének magas színvonalát érte el, eszmei-politikai tartalmával, a kommunista nevelés elméletének és gyakorlatának egyre gazdagodó kidolgozásával. A ma szovjet pedagógiája nemcsak saját történelmi örökségéhez viszonyul alapvető kérdéseinek kidolgozásánál, hanem kellő kitekintéssel és hatással bír világszerte a neveléstudomány fejlődésére. Igen jelentős a pedagógiai kutatások céltudatos összehangolása, a komplexitás elvének érvényesítése a pedagógiai, neveléslélektani, nevelésszociológiai és nevelésfilozófiai kutatásokban, melyek gyűjtőpontjában a kommunista társadalom felépítésének sokoldalú embereszménye, a kommunizmust építő ember megismerése és harmonikus személyiségfejlesztése áll.

A személyiség és a társadalom viszonya, az iskola és az élet kapcsolata, a munkára nevelés és pályairányítás, a korszerű tudásra alapozott készségek és képességek fejlesztése, a sokoldalúság marxi koncepciójának kiteljesülése a fejlett szocialista társadalom és a tudományos-technikai forradalom viszonyai között, a komplexitás és koordináltság igénye a kutatásokban, az intenzív erkölcsi és világnézeti nevelés, a differenciált oktatás és metodológiája, alapvető kutatási kérdések a ma szovjet pedagógiája alkotó elmélete és gyakorlata számára.

E kérdések kiemelése a kutatások tárházából – jelzi, hogy az egzakt kutatások előtérbe kerülésével mennyire kitágult a szovjet pedagógia horizontja, gazdagítva nemcsak a szovjet, hanem elsősorban szocializmust építő országok, de más országok tudományos életét a pedagógiai kutatások terén.

A szovjet hatalom hatvan éve alatt az írástudatlanság felszámolásától a kötelező középfokú oktatás általánossá tételéig, a kultúra és a művelődés össznépvivé válásáig a világon egyedülálló eredményt ért el a Szovjetunió. Ma 1717 ezer általánosan képző iskolában 49 millió ember tanul és 856 főiskolájának csaknem 5 millió hallgatója van. 1914-ben a pedagógusok száma mindössze 280 ezer, ma 2 millió 700 ezer.

Az ifjúság oktatásának és nevelésének legfontosabb kérdései helyet kaptak a Szovjetunió új alkotmányában, amely nemcsak a pedagógia tudomány és a szovjet iskola, hanem az ország minden polgárának kötelességévé teszi a nevelés ügyét, biztosítva az oktatás és a kommunista nevelés egységét: az iskola, a család és a társadalom együttműködését a gyermekek és az ifjúság nevelésében, különös figyelmet fordítva az étellel, a kommunista építés gyakorlatával való kapcsolatra.

Az egyetemes történelem legnagyobb hatású eseményére, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelmére emlékezve egyben korunk legnagyobb nevelési kísérleteinek, a kommunista ember formálásának sikereit is ünnepelhetjük, mely sikerek és eredmények gazdagítónak hatnak az egyetemes és a magyar nevelésügy fejlődésére is.

Dr. Riesz Béla,
a szerkesztő bizottság
elnöke